

Maailmankuvan lyhyt oppimäärä

TURUNEN, ARI (2013). *Maailman kuvat. Mitä kartat kertovat meistä ja muista?* 143 s. Into, Helsinki.

Kustannusyhtiö Into on julkaissut viime vuosina useita käännöksiä laadukkaista *Le Monde diplomatique*n kartoista. Niissä on esitetty tuorein tavoin ympäristöasioita, historiaa ja politiikkaa. Olikin ilahduttavaa huomata, että tietokirjailija Ari Turunen on kirjoittanut joukon jatkoksi vanhoja karttoja popularisoivan teoksen.

Kartografian historiaan perehtyneille teoksen teemat ovat tuttuja, sillä tutkija John Brian Harley – useiden muiden ohella – toi karttojen tutkimukseen uudenlaisia, kulttuurisidonnaisuutta korostavia ajatuksia ensi kertaa jo yli 30 vuotta sitten. Tämän teoksen potentiaalista lukijakuntaa ovat kuitenkin kaikki kartografian historiasta kiinnostuneet, ja se käy myös koulujen kartaopetuksen oheislukemistoksi. Kirjan painoasu on kustantamon tyyllille uskollinen, joten vaikeahkosta aiheesta huolimatta se on houkuttelevan näköinen ja siitä puuttuu tyystin kartografisiin teoksiin usein liittyvä kahvipöytäkirjaimainen raskaus.

Teoksen johdannossa Turunen toteaa, että ”kirjan tavoitteena on kertoa eri kulttuurien ja aikakausten maailmankuvista karttojen avulla” (s. 16). Tämä on kunnianhimoinen eikä mitenkään helppo tehtävä, jossa kirjoittaja onnistuu ikävä kyllä vain osittain. Turunen keskittyy tarkastelemaan erityisesti kuvattun alueen keskeisyyttä kartalla, keskimeridiaanin sijaintia, projektion vaikutusta sekä orientaatiota eli suuntausta. Hän kuvailee hirviöitä ja erikoisia ennakkoluuloja, joita esiintyi aikalais-teksteissä ja piirrettiin karttoille.

Viitekehys on valittuun tavoitteeseen nähden liian suppea, ja paljon olennaista jää sanomatta. Vaikka populaarista teoksesta onkin kyse, käsittelee kirjoittaja monessa kohtaa aiheitaan liian ylimalkaisesti, ja on terminologiasaan tai kartan kontekstin taustoituksessa hieman epä-määräinen. Omaan napaan tuijottavien maailmankuvien, hirviötarinoiden ja muukalaisuuden pelon pohjaksi olisi hyvin voinut kirjoittaa napakan luvun maantieteessä keskeisestä tilan käsitteestä ja tilan hallinnasta, keskuksen ja periferian suhteesta sekä me–muut-tematiikasta. Aiheita käsitteleviä teoksia löytyy lähdeluettelosta, mutta tekstissä niitä ei hyödynnetä. Tämän lisäksi karttojen ulkoasuun – ja sitä kautta mielikuviiin – vaikuttavista seikoista niin-kin oleelliset kuin esimerkiksi värien käyttö, symbolien

koko ja sijoittelu sekä kieli ja nimistö jäävät perin vähälle huomiolle. Turuselta jää huomaamatta, että sijainti ”maailmannavassa” on lopulta vain yksi kartografiassa käytetty tehokeino, joilla erilaisia maailmankuvia on aikojen kuluessa luotu.

Teoksessa häiritsee myös se, ettei siinä käsitellä kartoituksen ja sen keinojen vaikutusta tieteellisen maailmankuvan kehittymiseen (ja toisin päin). Kirjan esimerkkikartat ovat valtaosin 1600-luvulla tai sitä ennen valmistettuja, ja mukaan on päässyt vain muutama kartta 1800–2000-luvuilta. 1700-luvun kartat kirjoittaja sivuuttaa tyystin, vaikka juuri silloin vanhan maailman löytö-

retkeily muuttui tieteellisesti kunnianhimoiseksi tutkimusretkeilyksi ja kartoitus sitoutui entistä tiiviimmin kaupallisiin tavoitteisiin, kolonialististen vallanpitäjien toimiin sekä Euroopan sisäisiin valtopoliittisiin päämääriin. 1800-luvun nationalismi toi kartoille valtiorajat, joilla erotettiin ”meidän alueemme” ”muiden alueesta”. Maailmankartoilla alettiin kuvata myös temaattista aineistoa, ja karttoja tuotettiin entistä laajemmalle lukijakunnalle entistä kehittyneemmällä esitys- ja painotekniikoilla. Karttoilla oli useita tekijöitä ja heillä eriäviä näkemyksiä maailmasta. Jäin kai-

paamaan myös esimerkkejä 1900-luvun kylmän sodan vuosien maailmankartoista, jolloin sekä lännen että idän kartografiassa näkyi paitsi oman alueen korostaminen myös bipolaarinen vastakkainasettelu. Kartan värytyksellä oli suuri merkitys, ja napa-alueen projektioita käytettiin erityisesti Yhdysvalloissa korostamaan kommunismin ja ydinsodan uhkaa.

Turunen on parhaimmillaan kirjoittaessaan flaamilaisen kartografi Gerhardus Mercatorin (1512–1594) kuuluisasta projektioista. Hän onnistuu hyvin havainnollistamaan sen, kuinka merenkulun tarpeisiin kehitetty oikeakulmainen lieriöprojektiio vääristää pinta-aloja pohjoisilla ja eteläisillä alueilla. Kirjoittaja esittelee usean kartan avulla, miten erityisesti pohjoisella pallonpuoliskolla sijaitsevat valtiot ovat hyödyntäneet projektion luomaa pinta-alavirhettä kartoissaan. Maailman tunnetuimman kartografian kädenjälki näkyy yhä lukemattomissa kartoissa. Projektiio elää kirjoissa, nettikartoissa ja luokkahuoneiden seinäkartoissa, vaikka saksalainen historioitsija Arno Peters kritisoi jo 1970-luvun alussa sitä kovin sanoin eurosentriseksi ja vääristyneeksi. Tilalle hän ehdotti projektiota, joka pohjautui James Gallin vuonna

1855 kehittämään oikeapintaiseen projektioon. Tämä Gall–Peters-projektiio sai suuren suosion erityisesti kehitysyhteistyötä tekevien organisaatioiden keskuudessa, sillä se osoitti eteläisen pallonpuoliskon kehittyvien alueiden valtavan koon Eurooppaan verrattuna.

Parjattu Mercator toi kuitenkin maailmankuvaan myös toisen uutuuden postuumisti julkaistun vuoden 1595 maailmankarttansa yhteydessä: varhaisen polaarialueen projektion. Vaikka käsitys pohjoisnavasta neljän joen halkomana maa-alueena olikin virheellinen, oli sen esittäminen erikseen edistyksellistä. Lisäksi Mercator julkaisi kartallaan kummajaiskuriositeettien lisäksi useita tieteellisiä tekstejä.

Gall–Peters-projektion ohella Turunen nostaa esiin toisen 1900-luvulla kehitetyn kartografisen ”protestin”, australialaisten karttojen eteläorientaation. Ensimmäisen kerran tätä tehokeinoa käytettiin vuonna 1979, kun *McArthur’s universal corrective map of the world* ilmestyi. Sittemmin aihetta on varioitu useissa kartoissa. Näistä Turunen esittelee vuoden 1992 *Down-under*-kartan (s. 106–107), jossa brittien Australian sijaintia kuvaava nimitys saa uuden merkityksen. Kun suuntaus on etelään ja kartan keskellä ”ylhäällä” on Australia, näkyy Eurooppa, ja erityisesti Britannia, pienenä läikkänä kartan oikeassa alareunassa.

Kirja sisältää varsin paljon epätasällista terminologiaa ja virheitäkin. Keskimeridiaani on ”keskusmeridiaani” (s. 83), Luoteisväylää kutsutaan Kaakkoisväyläksi (s. 127) ja Yhdistyneiden kansakuntien logoa esittelevässä kuvatekstissä (s. 111) on mainittu ”tasakaukainen” projektiio – oikea termi olisi oikeakeskipituinen projektiio. Sivulla 34–37 esitelty ”alttarikartta” ei ole isokoinen, alttarivaatteena käytetty maailmankartta, vaikka teksti antaa niin olettaa. Tällaisia karttoja olivat esimerkiksi 1200-luvulla tehdyt Ebstorfin (noin 3,5 x 3,5 m) ja Herefordin (noin 1,6 x 1,3 m) mappamundit. Kirjassa kuvattu mappamundi on rukouskirjan yhteyteen piirretty pieni manuskripti- eli käsikirjoituskartta, jonka koko on vain 9,5 x 14,3 cm.

Lisäksi Henricus Hondiuksen muotokuva ei ole vuoden 1633 maailmankartassa (s. 68–69), vaan siinä on hänen isänsä, Hondiuksen karttadynastian perustaja, flanderilainen Jodocus Hondius (kuten kartassa muotokuvan yläpuolella lukee). Hän osti Mercatorin vuoden 1595 atlaksen painolaatat ja jatkoi hänen työtään. Virheellinen tieto pohjautunee kuvatekstiin Peter Whitfieldin (1994) maailmankarttoja käsittelevässä teoksessa, jota Turunen käyttää lähteenä monen muunkin kartan analyysissä. Australia on Turunen mukaan kuvattu Hondiuksen kartassa ensimmäistä kertaa, mutta lukijoille olisi voinut tämentää, että sitä kuvaa kartassa vain pieni saarirykel-

mä, Uusi Hollanti. Kartassa erottuva *Terra australis incognita* tarkoittaa tuntematonta eteläistä maata, jonka kuviteltiin jo antiikin aikana sijaitsevan eteläisellä merialueella.

Sivulla 91 kirjoittaja toteaa, ettei Coltonin vuoden 1855 maailmankarttaan kuvattu kaikkia Kanadan pohjoisosien saaria, jotta Yhdysvaltojen koko korostuisi. Syy ei liene pelkästään tämä, vaan yksinkertaisesti se, ettei kaikkia saaria ollut tuolloin vielä edes kartoitettu vaikeiden arktisten olosuhteiden vuoksi.

Lähdeluettelokin on ongelmallinen – ketä se oikein palvelee? Maantieteilijöiden ja kartografian tutkijoiden näkökulmasta lähteet ovat vanhentuneita, sillä yhtä lukuun ottamatta tuoreimmat niistä ovat 1990-luvulta. Maailmankarttojen historian ja keskeisten käsitteiden tutkimuksessa on tapahtunut paljon sen jälkeen, lukuisat tutkijat ovat tuoneet uutta kirjan teemoihin, ja muun muassa Mark Monmonier (2004) on käsitellyt yksityiskohtaisesti Mercatorin projektion kritiikkiä. Populaarinen teoksen lähdeluetteloksi lista puolestaan on liian pitkä ja yksityiskohtainen, etenkin kun lähdeviitteitä ei käytetä. On vaikea kuvitella, että aiheesta kiinnostuvat lukijat etsisivät käsiinsä maantieteellisen tilakäsitteen ”klassikko-artikkeleita” 1970-luvulta. Lukijoita palvelisi paremmin muutaman keskeisen ja mahdollisimman tuoreen teoksen lähdeluettelo. Heitä voisi myös kiinnostaa tieto, että Wisconsinin yliopistossa toimiva kansainvälinen kartografian historiaprojekti on hiljattain julkaissut massiivisen kirjasarjansa *The History of Cartography, vol. 1–6* (1987–) ensimmäiset osat vapaina verkkoversioina. Kakososan kirjoissa paneudutaan erityisesti muiden kuin eurooppalaisperäisten kulttuurialueiden kartografiaan.

Kirjan suurin ansio on, että Turunen esittää asiansa mukaansatempaavasti ja elävöittää kertomustaan kiinnostusta herättävillä detaljeilla. Teos herättelee varmasti lukijoitaan katsomaan karttoja uusin silmin, kriittisesti ja oman kulttuurisidonnaisuutensa tiedostaen.

KIRJALLISUUS

- Monmonier, M. (2004). *Rhumb lines and map wars*. 242 s. The University of Chicago Press, Chicago.
The History of Cartography, vol. 1–6 (1987–). 18.3.2014. <www.geography.wisc.edu/histcart>
 Whitfield, P. (1994). *The image of the world*. 144 s. British Library, London.

KATARIINA KOSONEN
*Geotieteiden ja maantieteen laitos,
 Helsingin yliopisto*